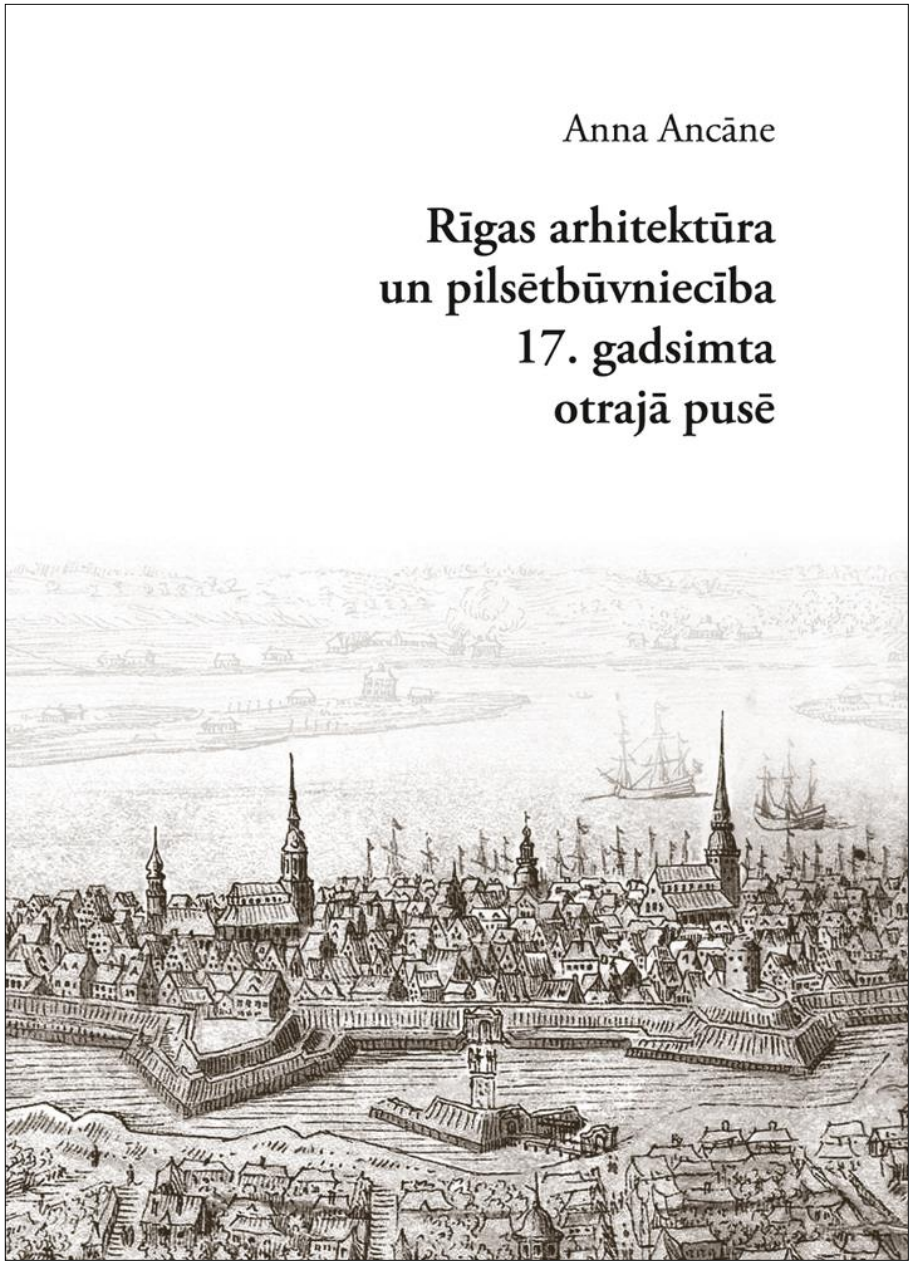

RĪGAS ARHITEKTŪRA UN PILSĒTBŪVNIECĪBA 17. GADSIMTA OTRAJĀ PUSĒ

Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts; Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 2016. - 448 lpp. - 312 att.
(= Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūta disertācijas.-5. sēj.). ISBN 9789934847172.
Atbalstītāji: VPP "Letonika", Valsts kultūrkapitāla fonds, Rīgas dome un Böckler-Mare-Balticum-Stiftung.

Rīgas 17. gs arhitektūras pētniecībā uz daudziem jautājumiem līdz šim nebija atbildēts, trūka padziļināta sistemātiska pārskata, kas vienotā kontekstā atklātu tālaika Rīgas pilsētbūvnieciskās norises un arhitektūras attīstības tendences, kā arī pilsētas vizuālā tēla attīstību 17. gs. otrajā pusē. Viens no pētījumā izvirzītajiem uzdevumiem bija izsekot ietekmju maršrutus, analoģiju materiālu un definēt Rīgas baroka arhitektūras specifiku plašākā kontekstā – kā Austrumbaltijas, tā Ziemeļeiropas mērogā.
Darba gaitā arī noteikti un atributēti atsevišķi mazāk zināmi un jauni arhitektūras objekti.
Pētījumu papildina plašs attēlu klāsts, kas iegūts no Latvijas un ārvalstu arhīviem, muzejiem un bibliotēkām, izmantoti arhīvu dokumenti, kartogrāfiskais materiāls, nepublicētie pētījumu izklāsti, apraksti, vēsturiskie fotoattēli un cita dokumentācija. Būtiska pētniecības procesa sastāvdaļa bija analoģiju izzināšana un arhitektūras objektu izpēte ārpus Latvijas – Igaunijā, Zviedrijā, Polijā, Ziemeļvācijā un Nīderlandē.

Karls Magnuss Stjuarts. Rīgas un priekšpilsētu skats no putna lidojuma (ap 1700. g.). KrA: SFP Riga no. 26

Grāmatas struktūra veidota no piecām galvenajām nodaļām. **Pirmā nodaļa** ietver izvērstu 17. gs. otrās puses Rīgas pilsētbūvniecības raksturojumu. Tajā analizēta pilsētbūvnieciskā struktūra, pilsētas nocietinājumu sistēma un tās pilnveidošana, ielu tīkls, kā arī Rīgas 17.–18. gs. plāni un panorāmas. **Otrajā nodaļā** apskatīti jauninājumi baznīcu un citu sabiedrisko funkciju ēku arhitektūrā. **Trešajā nodaļā** aplūkoti Rīgas dzīvojamo namu tipi un jauninājumi dzīvojamo namu celtniecībā 17. gs. 2. pusē: šobrīd kopainu var bagātināt ar daudz plašāku 17. gs. otrās puses celtņu klāstu – kā izceļot atsevišķus izcilus piemērus, tā rekonstruējot vidusmēra apbūves īpatnības. **Ceturtās nodaļas** tēma ir Rīgas būvju arhitektoniskā apdare un dekors. Aplūkoti būtiskākie ēku ārējā noformējuma elementi – sienas plaknes strukturējums, apdare un krāsojums, zelmiņu dekora veidi un namu portāli. Pievērsta uzmanība arī dzegu un logu dekora veidojumam. **Piektajā nodaļā** Rīgas 17. gs. 2. puses arhitektūra aplūkota citu valstu ietekmju maršrutu un analoģiju kontekstā.

Grāmatā iekļauti izvērsti pētījuma kopsavilkumi angļu un vācu valodā, ka arī speciālo terminu vārdnīca.

Rīgas arhitektūrā 17. gadsimts bija ievērojamu pārmaiņu laiks: viduslaiku pilsēta pārtapa agro jauno laiku baroka pilsētā. Šis komplicētais process gadsimta otrajā pusē izpaudās daudzveidīgā parādību spektrā – nocietinājumu pārbūves programmā, sakrālo, laicīgo sabiedrisko un dzīvojamo ēku arhitektūrā, kā arī tās dekorā.

Johans van Rodenburgs. Rīgas priekšpilsētu izbūves projekts 1650–1652. RVKM, inv. No. VRVM 161851.

17. gs. raksturīgo vispārējo tendenci uz pilsētas telpas organizāciju, regulāra plānojuma ieviešanu kā modernas, sakārtotas pilsētvides standartu Rīgā var novērot vairākos etapos. Zviedru uzsāktās pilsētplānošanas politikas ietvaros radās mēģinājumi pilnveidot visu pilsētas arhitektūras organismu: šādas idejas atspoguļojas iespaidīgajos projektos kopš 17. gs. trīsdesmitajiem gadiem. Pirmais mēģinājums ieviest regulāru priekšpilsētu plānojumu bija 1652. g. apstiprinātais Johana Rodenburga projekts, kas atbilda nīderlandiešu nocietinājumu principiem un atspoguļoja priekšstatu par renesanses un baroka laikmeta Eiropā izplatīto ideālpilsētas ideju. Šīs tendences vēstīja par baroka plānošanas pamatprincipiem, iesaistot Rīgas vecpilsētas apjomu vienotā telpiskā kompozīcijā ar priekšpilsētu tīklu. Zviedru valdīšanas laika pilsētbūvniecisko pasākumu rezultātā Rīga piedzīvoja strukturālas izmaiņas pilsētas audumā, ieguva jaunas telpiskās dominantes un uzlabojumus jau esošajā apbūvē.

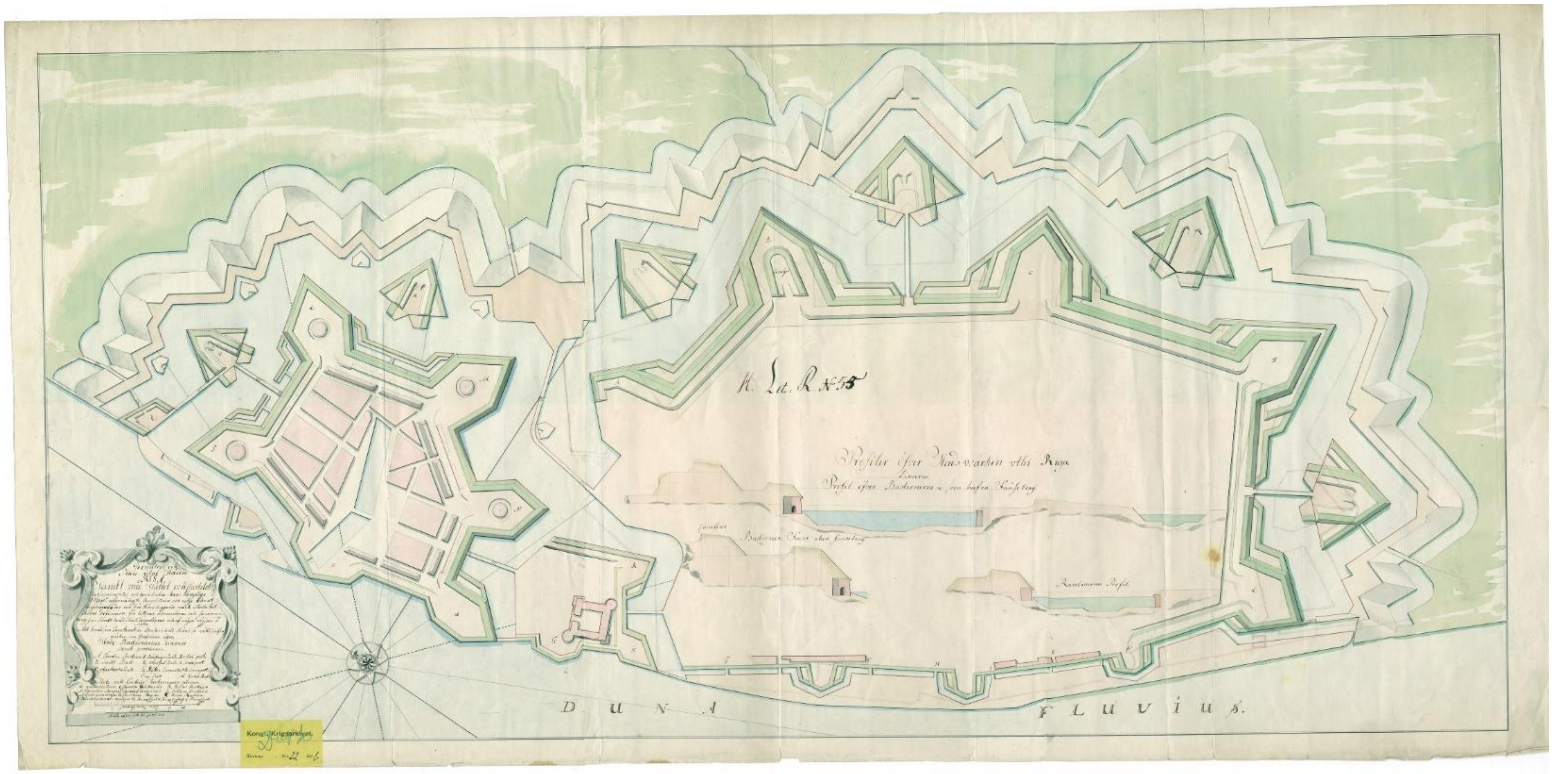

Ēriks Dālbergs (Erik Dahlberg). Rīgas nocietinājumu plāns ar Citadeli (1680. gadi) Stokholmas Kara arhīvs (Krigsarkivet): SFP Riga no. 31b.

Gadsimta pēdējā ceturksnī Rīgā tika īstenota modernizēta, Ērika Dālberga sintezētā holandiešu-franču nocietinājumu sistēma, kas piešķīra pilsētai baroka laikmetam atbilstošu monumentālu ietvaru un pilsētas–cietokšņa kontūras. Rīgas nocietinājumu un īpaši Citadeles izveides projektā būtiska loma bija zvaigznes konfigurācijas cietokšņa tipa ietekmei uz militāro arhitektūru visa 17. gs. garumā. Rīgas Citadeles izbūve padarīja cietoksni par vienu no Rīgas panorāmas būtiskākajām sastāvdaļām.

Kaut gan Rīga šai periodā saglabāja iepriekšējo ielu tīklu un gruntsgabalu parcelāciju, plānā novērojamas izmaiņas: saskaņā ar veicamajiem fortifikāciju pārbūves darbiem, arī ielu tīkls tika pielāgots kopējai regulārajai shēmai, veicot taisnojumus un mainot vairāku ielu trases. Dālberga realizētā Rīgas fortifikāciju sistēmas modernizācija ļāva vienlaikus realizēt arī virkni pilsētbūvnieciski nozīmīgu pasākumu. Funkcionālo izmaiņu rezultātā noformējās urbānās struktūras galvenās artērijas un telpiskie orientieri. Jauna parādība bija teritorijas tālāka paplašināšanās, pārņemot starpvaļņu joslu.

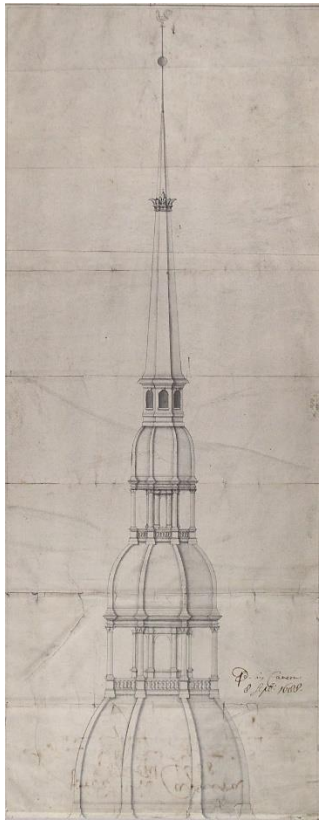

Pēteris Markvarts. Hamburgas Sv.Katrīnas baznīcas tornis (1657)

Ruperts Bindenšū. Rīgas Sv. Pētera baznīcas torņa projekts (1688). LVVA, 1427.f., 1.apr., 339.l., 8. lp.

G. K. Šarlovs (Scharlow). Tirgus un biržas laukums Rīgā (litogrāfija, 1829). Priekšplānā – svaru māja. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs (RVKM), inv. nr. VRVM 33220

Aktivitātes sakrālās arhitektūras jomā izpaudās kā esošo dievnamu pārbūves, piemēram, Sv. Pētera baznīcas torņa un rietumu fasādes rekonstrukcija. Kā ierosme projektam kalpoja Hamburgas arhitektu Pētera un Joahima Markvartu projektētie galeriju torņi. Tomēr Rīgas projekts paredzēja vieglāku un dinamiskāku risinājumu, kurā būtiska loma ierādīta klasiskā ordera sistēmai.
Līdzīgi kā profānajā arhitektūrā, arī Sv. Pētera baznīcas fasādes izveidē izpaudās viena no Rīgas baroka īpatnībām – akcentēts kontrasts starp klasisku, gludu fasādi un uzsvērti dekoratīvu ieejas portālu apdari. Lai gan tēlnieciskā izpildījuma līmenis bija neviendabīgs, rietumu fasādes portāli tālaika Rīgai izcēlās kā jaunievedums un ienesa pilsētas audumā spilgtu barokālu akcentu. Portālu tēlnieciskajā noformējumā piedalījās atzīti tālaika tēlnieki – Johans Daniels Šaus un Dītrihs Valters.

Profāna rakstura sabiedriskās ēkas pārsvarā saglabājās no iepriekšējiem periodiem un tika pielāgotas jaunām funkcijām un laikmeta prasībām, tomēr radās arī jaunievedumi. Nozīmīga jaunbūve rātslaukuma kompleksā bija Bindenšū celtā svaru māja (1678), kuras veidolu ietekmēja tālaika modernākās svaru ēkas Leidenē un Gaudā. Rīgas piemērs pārstāvēja atsevišķi stāvošas monofunkcionālas svaru mājas būvtipu, kura izpausmes ārpus Holandes tiek uzskatītas par retu parādību.

90. gados notika Lielās ģildes ēkas pārbūve, senākajam apjomam pievienojot greznu barokālu zelmini, kura forma liecināja par ietekmēm no Dienvidvācijas pilsētu korporatīvo ēku arhitektūras.
Rīgā 17. gs. gaitā tika modernizētas labdarības iestādes, kuru vidū nozīmīgs jaunuzceltais Bāriņu nams (1691). Tika pārbūvētas patversmju ēkas, pārmācības un darba nams, kā arī atjaunota Domskolas ēka.

Ruperts Bindenšū. Johana fon Reiterna nams
Mārstaļu ielā 2/4 (1685).
20. gs. sākuma foto

Apbūves tipoloģiskā aina Rīgā 17. gs. otrajā pusē nebija viendabīga: līdzās varēja atrasties patriciešu rezidences, vecie zelmiņu nami ar modernizētām fasādēm, liels skaits garenfasāžu ēku ar plašiem logiem divos – trijos stāvos un augstu jumtu, kā arī iespaidīga izmēra akmens noliktavas. Laikabiedru apraksti atspēko priekšstatu par baroka Rīgas atturīgo veidolu – tie vēstī par iedzīvotāju bagātību un greznajiem namiem. Tālaika jaunbūves uzrādīja Rīgas dzīvojamās apbūves aktuālās tendences: fasādes bija apmestas, divi vai trīs dzīvojamie stāvi (nereti arī antresola stāvs) vainagoti ar augstu divslīpju jumtu un vairākiem bēniņu stāviem; fasādes kompozīciju veidoja vairākas logu asis.

Rīgas pilsoņu dzīvojamo namu tipoloģijā 17. gs. gaitā ieviesās nozīmīgas pārmaiņas: pakāpeniski iezīmējas lielāka tipu diferenciācija, kas saistīta ar garenfasādes ēku izplatību.

Gadsimta pēdējā ceturksnī Rīgā radās vairākas patriciāta rezidences, kuras reprezentēja 17. gs. Ziemeļeiropas palladisma arhitektūru; Reiterna nams un Dannenšterna nams ir šī virziena izcilākie eksemplāri, kam pirmparaugi meklējami Holandē un tajās Vācijas pilsētās, kas konsekventi pārņēma tobrīd aktuālo klasicizējošo arhitektūras ievirzi. Pilsētas būvmeistara Ruperta Bindenšū un tēlnieka Johana Georga Herolta tandēms darbā pie Reiterna nama projekta demonstrēja 17. gs. Ziemeļnīderlandes jaunās arhitektūras veidotāju lokā praktizēto arhitekta un tēlnieka sadarbības modeli.

Jaunās arhitektūras ģenēzē Rīgā izšķirami trīs galvenie virzieni: pirmkārt, nepastarpināta ietekmju ieplūšana no Ziemeļnīderlandes kā aktīvas ekonomiskās un kultūras apmaiņas rezultāts; otrkārt – no Zviedrijas, kas bija starpniece jauno mākslinieciskо strāvojumu ieviešanā konkrētajā politiskajā situācijā, treškārt – caur lielājajiem Ziemeļvācijas centriem.

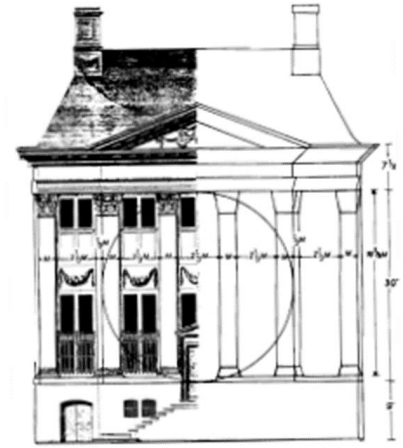

Filipss Fingbonss. Joana Popena
nama projekta zīmējums
(Amsterdama,
1642)

Justuss Fingbonss. Brāļu Tripu nams Amsterdamā (1662).

Ruperts Bindenšū. Dannenšterna nams Mārstaļu ielā 21 (1696)

Mājas plānā tika ievērota telpu izkārtojuma simetrija, fasādē – stāvu dalījums ar antresola stāvu. Bieži šo reprezentatīvo ēku fasādēs izmantots lielais orderis. Raksturīgas nianses Rīgas vizuālajam tēlam 17. gs. pēdējā ceturksnī piešķīra dienvidvācu izcelsmes būvmeistars Ruperts Bindenšū – viņš bija pirmais arhitekts, kas ieviesa Rīgā holandiešu klasicisma formu valodu un ordera traktējumu. Izmantotajiem ordera elementiem paraugi bija atrodami arī Amsterdamā populārā arhitekta Simona Bosboma krājumā, kas atradās meistara bibliotēkā. Dannenšterna nama stilistiskā analīze un analoģijas norāda uz Rīgas būvmeistaru kā nama projekta iespējamo autoru. Dzīvojamās ēkas fasāde no dabīga akmens tolaik liecināja par īpašnieka turīgumu un bija publiskajā telpā eksponējama vērtība. Fasādes uzbūves pamatā ir analoģiska ģeometrisko proporciju sistēma, kādu izmantoja holandiešu «zelta laikmeta» arhitekti; kompozīcija tiek būvēta pēc kvadrātu tīkla principa. Gan Reiterna, gan Dannenšterna namu projektu proporcionālajā risinājumā noteicošā loma, visticamāk, bijusi Filipsa Fingbonsa paraugprojektu krājumā *Afbeeldsels der voornaemste gebouwen uyt alle* (1648) atrodamajām idejām un to interpretācijai. Lielais orderis un vitrūviskās arhitektūras principu patiesa izpratne šeit sadzīvoja ar barokālām formām, izteiksmīgu akanta ritmu, fantastiskām būtnēm, alegorijām un groteskiem viepļiem.

Neviens no Rīgas patriciāta rezidenču labākajiem piemēriem nebija kāda parauga tiešs atdarinājums, bet virziena piedāvāto iespēju meistarīga interpretācija. Tiem raksturīga grezni dekorētu portālu kombinēšana ar gludām, atturīgām fasādēm.

Nams Miesnieku ielā 8. Foto: Matīss Pluka, 1929. LNVM, neg.nr. 15836

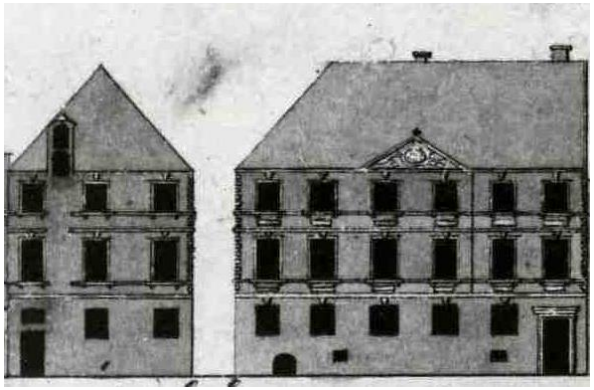

Nams Mazajā Grēcinieku ielā 3. Fragments no 1823. g. Vecrīgas fasāžu notinumiem.

Līdzās labi zināmiem piemēriem konstatēti arī neizpētīti, bet nozīmīgi objekti, piemēram, pilsētas rezidence Mazajā Grēcinieku ielā 3, kas arī uzskatāms par Ruperta Bindenšū darbu. Autors interpretēja palladisma priekšrakstus, vienlaikus brīvi operējot ar dienvidvācu agrā baroka formām.
Vienlaikus bija sastopamas būvformas, kurās apvienojās simetriskas klasicizēta baroka fasādes kvalitātes un volūtu zelmiņa tipa pazīmes (Heides nams Miesnieku ielā 8). 17. gs. beigu Rīgā pēc šāda principa būvētas ēkas nebija retums un tipoloģiski apliecināja radniecību ielu stūros novietotajām zelmiņa–garenfasādes ēkām jaunā kvalitātē un arhitektoniskajā ietērpā.
Patriciāta namu kvalitātes un klasicizējošo garu tiecās demonstrēt arī ēkas Mārstaļu ielā 26, Jēkaba ielā 3/5, Jaunielā 26 u.c. Rīgā klasicizējošā baroka stilistikai atbilstoši patriciešu mitekļi parādījās vēlāk nekā Rēvelē, taču pārmaiņas daudz plašākā mērogā skāra arī pārējo pilsoņu dzīvojamo namu arhitektūru kopumā, gadsimta pēdējā ceturksnī arvien straujāk.

Vidusslāņa pilsoņu nami pārstāvēja skaitliski plašāko grupu; galvenie pārmaiņu indikatori bija plānojuma, fasāžu proporciju un logu kompozīcijas izmaiņas. Līdzīgi dižciltīgo namiem arī pārējās ēkās nereti tika ievērots divarpus – trīsarpus stāvu dalījums, tieksme pēc simetrijas fasādes kompozīcijā (logu ritms 2+1+2), ar krāsojuma palīdzību imitējot arhitektoniskos elementus. Viens no izplatītākajiem paņēmieniem bija akmens bloku vai rustikas imitācija apmetumā, to papildinot ar polihromiem ornamentiem.

Mihaela fon Štrokirha pils Pils ielā 21.

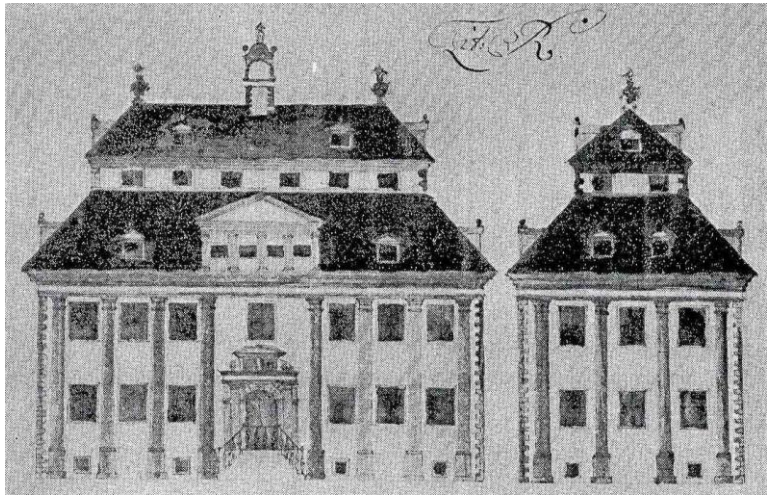

Mihaela Šopa nama skice (1682). Attēls no: *Karling, Sten*. Baltikum och Sverige. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Del 65. Antikvariska studier III. - Stockholm, 1948. – 137 s.

Atsevišķa patriciāta rezidenču grupa reprezentēja Stokholmas arhitektūras ietekmes un tika celtas ietekmīgiem valdības ierēdņiem, un to projektus lielākoties darināja arhitekti, kas bija saistīti ar Stokholmu.
Rīgā saglabājies viens šāda tipa paraugs – ekonomiskās pārvaldes vadītāja un vietvalža Mihaela fon Štrokirha pils, kurai analoģijas rodamas Stokholmas 17. gs. otrās puses arhitektūras modes tendencēs, it īpaši – Nikodēma Tesīna, vecākā, projektos. Štrokirha pils risinājums rāda ziemeļnieciski atturīgu klasicizētu ievirzi un ir zviedru racionālisma paraugs Rīgas baroka arhitektūras kopainā. No Stokholmas izplatītie modernie paraugi uzrāda raksturīgo arhitektonisko kompozīciju ar lielā ordera pilastriem, atikas stāvu ar frontonu un raksturīgo jumta formu.
Pēc 1677.gada ugunsgrēka notika zviedru varas iestāžu mēģinājums uzspiest Rīgas rātei Stokholmas arhitektu pilsētas atjaunošanai, tomēr rātes pretestība noteica Rīgas tālāko pilsētbūvniecisko attīstību: Rīga tā arī nekļuva par tā dēvētā karolīniešu stila pilsētu vārda pilnā nozīmē. Rezultātā zviedriskais aristokrātijas stils veidoja tikai vienu daļu no Rīgas baroka arhitektūras kopainas; varas pārstāvju rezidences uzrāda no Stokholmas tiešā veidā importētu būvtipu, savukārt vietējie patricieši bija vairāk orientēti uz Ziemeļvācijas un Nīderlandes paraugiem.

Nams starpvaļņu zonā, Vaļņu un M. Kalēju ielu stūrī (Vaļņu iela 1). Foto pirms 1912. gada. LAB, neg. nr. RīgaIMAK-Iz099-024.

Kopumā 17. gs. otrās puses Rīgas ēku celtniecībā raksturīga tiekšanās pēc modernitātes un Eiropas sasniegumiem, respektējot arī līdzšinējās tradīcijas.
17. gs. otrā pusē procentuāli pieauga pārbūvētu vai jaunceļamu namu skaits, kuru novietojuma galvenais princips bija fasādes orientācija paralēli ielas līnijai. Sākotnēji tie radās, pārorientējot jumta slīpni, kā arī tika pārbūvēti gruntsgabalu apvienošanas rezultātā. Visplašāk šāds princips pilsoņu namu arhitektūrā tika realizēts 80.–90. gados, īpaši pēc 1677. un 1689. gada ugunsgrēkiem.
Kā īpaši nozīmīgs pilsētas teritorijas attīstības pasākums jāizceļ tās paplašināšanās uz starpvaļņu zonas rēķina, ielu nospraušana un gruntsgabalu robežu korekcija tajā. 17. gs. pēdējā desmitgadē no jauna izveidojās starpvaļņu teritorijas apbūve – tika celti jauna tipa akmens nami. Atsevišķi izceļams ēku paveids, kas konstatējams pēc 1689. gada starpvaļņu teritorijā – L formas plāna ēkas, kurām bija raksturīgas garenfasādes ar greznu zelmini. To prototips meklējams bagāto pilsoņu namu arhitekturā Vācijas ziemeļdaļā.

Vadošos 17. gs. otrās puses meistarus Rīgas rāte aicināja no ārzemēm ar nodomu izveidot pilsētā kvalificētu būvnieku brigādi – šāda stratēģija atbilda tālaika priekšstatam par skaistu pilsētu kā labas pārvaldes un labklājības simbolu. Pilsētas būvmeistars Ruperts Bindenšū veica dažnedažādus rātes uzdevumus un projektēja patriciāta namus, cieši sadarbojoties ar augsti kvalificēto pilsētas mūrniekmeistaru Hinrihu Heniki, kā arī labākajiem akmeņkaļiem un tēlniekiem – Johanu Bodemeru, Johanu Georgu Heroltu, Dītrihu Valteru. Projektu realizācijai bija pieaicināti arī citi kvalificēti mūrniekmeistari – Hanss Niklass Ekšteins un Mihels Jungnikels, taču procentuāli visvairāk pasūtījumu izpildīja Henike un viņa darbnīca.

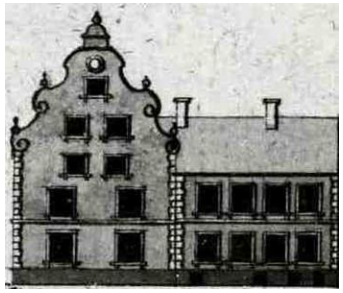

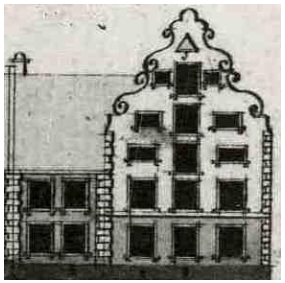

Pēc 1689. g. atjaunotā starpvaļņu zonas apbūve Zirgu ielā, kvartālā starp Mazo Kalēju un Vaļņu ielu. 1823. g. Vecrīgas fasāžu notinumi. Kopijas RKPAI

Ēku grupa Pētera kapsētā. Foto: Ernests Āboliņš, 1932. g. LNVM, neg. nr. 29221

Nams Kungu ielā 16. 20. gs. 30. gadi. VKPAI PDC

Kā viena no plašākajām Rīgas 17. gs. 2. puses Rīgas ēku grupām aplūkotas zelmiņa ēkas, kas bija saglabājušās no iepriekšējiem periodiem vai pārbūvētas 17. gs. gaitā. Vidusmēra namnieki, kuru rocība un sociālais statuss neatļāva jaunu mājokļu būvi, turpināja apdzīvot šauro gruntsgabalu ēkas, kas bija vērstas ar zelmini uz ielu. Šis būvtips bijis ļoti dzīvotspējīgs – aizmūrējot nišas, zelmiņos saglabājās tajās izbūvētie lodziņi, kurus pārbūvju laikā paplašināja. Ar savu sākotnējo piramidālo ritmiku tie iekļāvās baroka līniju noteiktajā jaunajā siluetā. Fasādē ar zelmini nereti atradās divi vai trīs simetriski novietoti logi vairākos stāvos. Šīm ēkām raksturīgas šauras fasādes ar divām vai trim logu asīm, vairākās pakāpēs virknēti mazie, no gotiskajiem pakāpju zelmiņiem mantotie lodziņi, kā arī noslēguma akcents – mazs segmentveida frontons. Rīgai tipisku pieeju demonstrē zelmiņi, kuru slīpnes apakšējā trešdaļā iegūst lauzumu, plastiski ieliecoties un noslēdzoties ar volūtu. Šādu zelmiņa dekora paveidu var datēt ar 17. gs. 80. gadu otro pusi vai 90. gadu sākumu

Zelmiņu namu apbūve lielākoties koncentrējās ugunsgrēku neskartajos rajonos, piemēram, Smilšu, Aldaru, Lielā un Mazā Pils ielā, Zirgu (līdz Mazajai Kalēju ielai), Tirgoņu, Lielajā un Mazajā Jaunavu, daļēji Miesnieku, Kaļķu ielā līdz Kalēju ielai.

Zelminis Mazajā Minsterejas ielā 10. Foto: Pēteris Ārends (20. gs. 30. gadi) VRVM, neg. Nr. 9977.

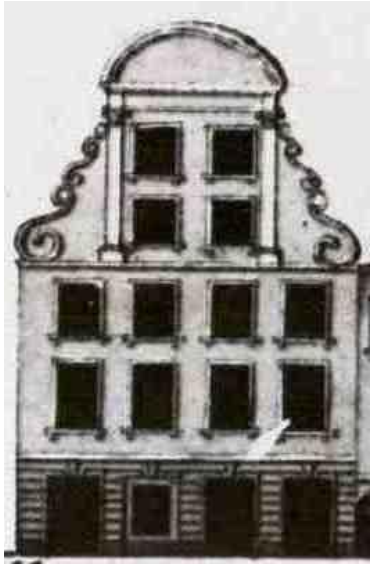

Nams Tirgoņu ielā 17. 1823. g. Vecrīgas fasāžu notinumi.

Nams Mārstaļu ielā 18. 1823. g. Vecrīgas fasāžu notinumi. Kopijas RKPAI

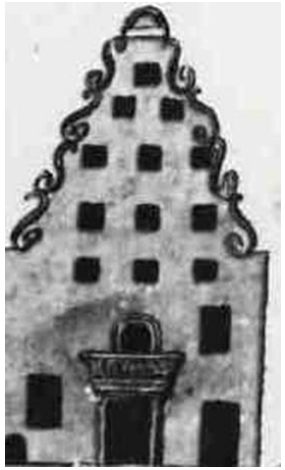

Nams Grēcinieku ielā 32

Rīgā jauninājumi vispirms izpaudās nama ārējā veidolā, nevis iekšējā struktūrā. Rīgas 17. gadsimta otrās puses arhitektūras izpētē svarīgs ir dekora elementu izcēlums un analīze. Tāpat kā citviet Eiropas ziemeļu reģionos, arī Rīgas 17. gs. beigu dzīvojamo ēku arhitektūrā valdīja tiekšanās pēc dekora greznības un barokālu formu sarežģītības. Dekoratīvo elementu nozīmes pieaugums atspoguļojās zelmiņu dekorā, portālos, rustojumā, dzegas izcēluma u. c. skulpturālo un ornamentālo elementu intensitātes kāpinājumā. Svarīgākie fasāžu dekora elementi iekļaujami divās lielās grupās – zelmiņu un portālu dekoratīvā apdare.

Rīgas namu fasāžu dekorā 17. gs. gaitā izmantots bagātīgs ornamenta motīvu klāsts – t. s. auss skrimstalas, kartušas, ziedu vijas, volūtas, piramīdas, augļi, dzīvnieki, pārpilnības ragi u. c. Plašāks akanta izmantojums Rīgā saistās ar 17. gs. 80. gadiem, kad tas jau izpaudās patiesi barokālā plastiskumā.

Pētījuma rezultātā iezīmēta zelmiņu un portālu klasifikācija pēc tipoloģiskās piederības un stilistikas. Zelmiņu konfigurācija un dekors variējas ļoti plašā diapazonā – no askētiskiem līdz ļoti grezniem. Skaitliski lielākās grupas bija zvanveida un volūtu zelmiņi, kuru konfigurācija izcēlās ar īpašu daudzveidību. Vienkāršākajā variantā volūtas parādījās tikai kā zelmiņa slīpņu noslēgums to lejasdaļā. Greznākajos zelmiņos monumentālas, ar akanta ornamentu papildinātas volūtas tika simetriski grupētas divos vai trīs stāvos. Ļoti populāras Rīgā 17. gs. pēdējā ceturksnī bija akanta volūtas, kuru ģenēze lielā mērā saistāma ar Hamburgas vidē adaptētajiem holandiešu zelmiņiem

Portāls Mazajā Jaunielā 5

Portāls Mārstaļu ielā 26.
VKPAI PDC

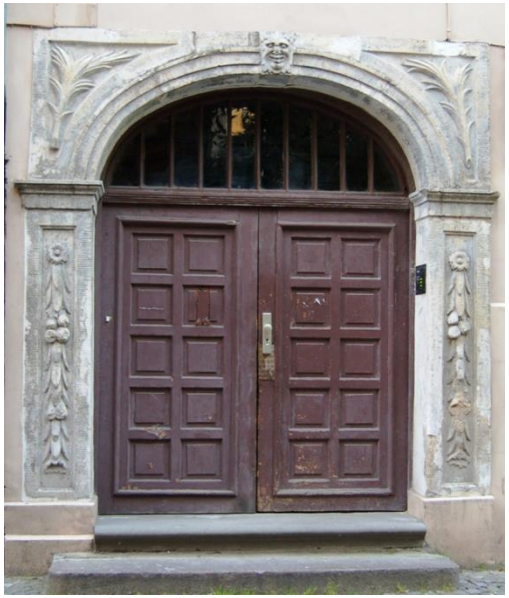

Portāls Bīskapa gātē 6

Rīgas dzīvojamo namu portālos saskatāmi vairāki attīstības posmi. Ja 60.–70. gadi ir starpposms, kad vērojama no manierisma aizgūtu un klasisku elementu līdzāspastāvēšana, 17. gs. otrā pusē klasicizējošā tendence portālu uzbūvē un ornamentikā ir visaptveroša. No vienas puses, pastāv Stokholmas tradīcijas ietekmes, kas rezultējas salīdzinoši stingrā un pasausā atturīgā stilā radītos veidojumos (Rīgas nocietinājumu vārtu portāli, sākot ar 70. gadiem) – triumfa arkas parafrāzēs – kur atbalsojas franču fortifikāciju paraugu ietekme. No otras puses, parādās atšķirīgi – dienvidu baroka inspirēti grezni portāli ar skulpturāli ornamentālu apdari (Sv. Pētera baznīcas portāli). Ļoti populāri 80.–90. gados ir profāno ēku portāli ar arhitektoniska un skulpturāla dekora komponentēm. Šai laikā jau var atzīmēt salīdzinoši viengabalainu stila ainu, kur dominē klasiskie orderi un akanta ornaments.
T. s. ornamentālās grupas portālu attīstības robežas aptver laikposmu no 17. gs. 80. gadu sākuma līdz gadsimta beigām. Šiem veidojumiem raksturīgas piezemētas proporcijas, plata arka, bagātīgi ornamentēti pilastri. Skaitliski šie portāli sastādīja visplašāko grupu.

17. gs. otrajā pusē noteicošie elementi fasāžu kompozicionālajā izveidē bija simetrija un skulpturālais dekors. Populārs kļuva arī polihroms stūra rustikas, logailu apmaļu un ailstarpu spoguļu krāsojums. Dižciltīgo namu fasādes tika apšūtas ar dabīgā akmens kvadriem vai arī bija izmantota apmestas fasādes kombinācija ar akmens detaļām. Namu sienas tika bagātinātas ar lielā ordera pilastru un citu ordera elementu palīdzību. Vidusslāņa namos ordera elementu trūkumu fasādē kompensēja polihroms krāsojums, marmorizācija, uzgleznoti akmens kalumi un dažkārt pilastru vai citu detaļu imitācijas no klasiskās arhitektūras repertuāra.

Dzīvojamo namu dzegas galu dekoratīvās konsoles (17.gs. 80.-90. gadi)

Rīgas baroka ēku dekorā vērojamas arī specifiskas, individuālas nianses, piemēram, garenfasāžu ēkām visbiežāk raksturīgas tālu izvirzītas, masīvas profilētas dzegas, kas tika papildinātas ar dekoratīvām konsolēm abos galos. Šīs detaļas greznojušas gan dižciltīgo, gan vidusmēra pilsoņu namus.

Rīgai 17. gs. beigās nav piedēvējama tikai iespaidu uztvērējas un atkārtotājas, bet arī paraugu devējas loma. Aplūkojot tuvāko ģeogrāfisko areālu arhitektūras mantojumu, iezīmējas vairāki Rīgas arhitektu un tēlnieku darbnīcu ietekmes virzieni: Rīgas patrimoniālapgabals, Vidzeme, atsevišķas izpausmes Kurzemes hercogistes teritorijā, kā arī Pērnava un Narva. Abās pēdējās tas konstatējams kā ēku arhitektūras klasiskajā izteiksmē, tā dekora sistēmā un atsevišķos motīvos.
Kopumā iespējams izcelt vairākus nozīmīgus ietekmju maršrutus, kuru mijiedarbība vietējo meistaru interpretācijā piešķīra Rīgas barokam tā individuālo skanējumu – no nocietinājumu būvju konfigurācijas līdz patriciešu mājām un portālu mākslas īpatnībām:
Ziemeļnīderlande, īpaši Amsterdama, Hāga un Leidene; Ziemeļvācijas centri – galvenokārt Hamburga, Lībeka, Vismāra u. c.; Dienvidvācija (Nirnberga, Strāsburga) un Saksija; Stokholma; Rietumprūsija un Austrumprūsija (galvenokārt Danciga, Elbinga un daļēji Kēnigsberga, kā inerces diktētas izpausmes no iepriekšējā perioda mantotajā vidusšķiras un konservatīvo birģeru arhitektūrā).
Salīdzinājumā ar citām Zviedrijas sastāvā esošām Austrumbaltijas pilsētām, Rīgas arhitektūrai bija raksturīga jūtamāka saikne ar dienvidu ietekmēm, līdz ar to – izteiktākas baroka dekorativitātes izpausmes. Tādējādi Rīgā sastapās baroka italizējošā un ziemeļnieciskā versija: uzņemot dažādās ārējās ietekmes un adaptējot tās uz lokālo tradīciju bāzes, kā arī meklējot un ieviešot jaunus risinājumus, Rīga 17. gs. otrajā pusē ieguva tai raksturīgos baroka arhitektūras vaibstus, siluetu un dekoratīvo formu valodu un iekļāvās kopējā Eiropas 17. gs. mākslas strāvojumu kontekstā.

PATEICĪBAS

Grāmatas autore pateicas disertācijas zinātniskajai vadītājai, grāmatas idejas iedvesmotājai un zinātniskajai redaktorei, Dr. art. Elitai Grosmanei un Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūta direktoram, LMA profesoram Dr. habil. art. Eduardam Kļaviņam;

disertācijas recenzentiem, kuru atziņas bija vērtīgas grāmatas tapšanā:
akadēmiķim, Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidentam un LMA profesoram Dr. habil. art. Ojāram Spārītim,
akadēmiķim, RTU profesoram, Dr. habil. arch. Jānim Krastiņam,
Nīderlandiešu arhitektūras vēsturniekam, Utrehtas universitātes profesoram Dr. Konrādam Otenheimam (*Konrad A. Ottenheym*);

LMA MVI kolēģiem un visiem, kas nodrošināja manuskripta pārtapšanu grāmatas formātā:
grāmatas redaktorei Dr. art. Kristiānai Ābelei,
angļu teksta tulkotājai, Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonda vadītājai Dr. art. Stellai Pelšei,
Vācu teksta tulkotājai Dr. art. Agnesei Bergholdei,
Dr. art. Dainai Lācei,
grāmatas māksliniekam Raulam Liepiņam;

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja direktoram Arnim Radiņam un direktora vietniecei krājuma darbā Anitai Meinartei,
LNVM fotonegatīvu krājuma glabātājai Gunitai Baumanei,
Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja vadībai un bibliotēkai,
RVKM krājuma glabātājai Zigrīdai Ciematniecei,
Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas vadībai un Pieminekļu dokumentācijas centra vadītājai Simonai Čeverei,
VKPAI PDC speciālistam Krišjānim Jantonam,
VKPAI Arhitektūras muzejam,
Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļai,
LNB Letonikas un Baltijas centram,
Latvijas universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un Reto grāmatu nodaļas galvenajai bibliotekārei Aijai Taimiņai,
Latvijas Valsts vēstures arhīva speciālistei Valdai Kvaskovai,
Latvijas Kinofotofonodokumentu arhīvam,
SIA Arhitektoniskās izpētes grupa,
Dr. arch. Ilmāram Dirveikam,
Stokholmas Kara arhīva un Stokholmas Valsts arhīva speciālistiem,
Volfenbiteles Hercoga Augusta bibliotēkai.